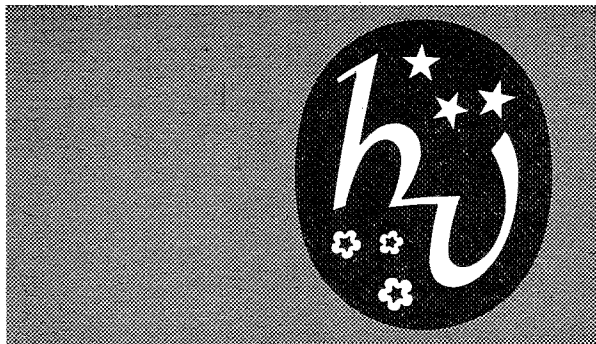
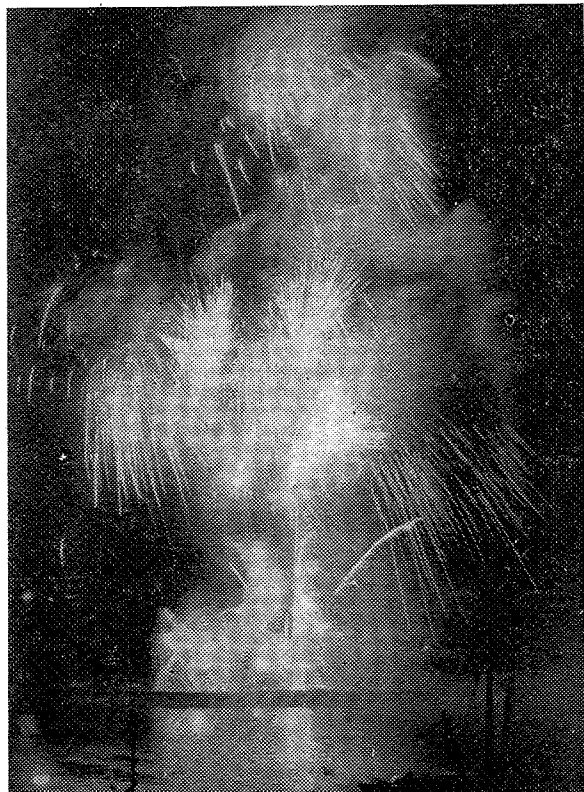

Miljoenen mensen zwerven door Europa; de grote vakantie is de grote volksverhuizing. Men ontvlucht de steden, gaat naar bergen, zee en bossen en de bewoners van het platteland drommen naar de steden, naar de musea, naar de ronddaarten. Allen doen anders dan anders: zij zonnebaden, luieren, wandelen, fietsen, rijden in auto's. Zij slijten nachten in hotels, pensions, in tenten, in kippenhokken, in omgebouwde vrachtautos, kortom zij zijn uit de sleur. Vakantie, in het begin van de vorige eeuw onbekend, omstreeks de eeuwwisseling een tijd voor enkele bevoorrechten is nu een sociaal verschijnsel van de eerste orde geworden. Betaalde vakanties overal of bijna overal doorgedrongen; vrijetijdspassering wordt met de dag belangrijker, naarmate de arbeidstijd korter zal worden. Zo dringt de vakantie of het verlangen naar vakantie of de eis van vakantie door het gehele maatschappelijke leven. Toen de Gaulle in Frankrijk „aan de macht kwam” heeft een oude Franse staatsman een wijs woord gesproken. „een volk dat zo naar vakanties verlangt en de tijd van vakantie tot vakantie zo afmeet maakt geen revolutie.” zei hij. Zou dus de vrije tijd, het reizen, het bezoeken van vreemde landen, het luieren, het recht op niets doen de principes verzwakken, de drang naar daden verzwakken, en een „laat-maar” stemming kweken? Waarschijnlijk wel. Denkt u eens, kijkend naar het plaatje van een zomervuurwerk, voor toeristen afgestoken, over deze zaak. Het welvaartspeil stijgt, de vakanties worden langer, het recht op nietsdoen wordt luider geëist en er komt een stemming van ongeïnteresseerdheid. Geen kranten lezen, alleen naar het weerbericht luisteren, de staatslieden laten modderen en het allemaal wel geloven...

Nu, als u vakantie heeft, als dit nummer van M. en W. verschijnt, zult u denken, als u het leest; laat ze maar met de problemen; ik heb vakantie... we gaan naar zee en vanavond naar het vuurwerk en morgen een tocht maken; ze moeten het maar uitzoeken.

Gelijkheid van rechtsbedeling

Overheidsbijdragen in de bouw van kerken en bezinningscentra

In het r.k. dagblad „De Volkskrant” kwam 25 juli een hoofdartikel voor, eindigend met de zin, dat het niet bevredigend zou zijn humanisten wel – door hun belastingbiljet – te laten meebetalen aan de financiering van kerkgebouwen, maar hen zelf voor hun gebouwen van overheidshulp uit te sluiten. Nu moet men oppassen met het argument dat degenen die men helpen wil, ook hunnerzijds belasting betalen (belasting is immers geen retributie, met recht op tegenprestatie). Wie als wij deze stelling van „De Volkskrant” echter wil zien als een weliswaar minder gelukkige maar wel goed bedoelde formulering van de stelling, dat de voor een rechtsstaat noodzakelijke gelijkheid van rechtsbedeling meebrengt dat ingeval van overheidshulp voor kerkgebouwen, ook voor humanistische bezinningscentrums de mogelijkheid wordt geschapen om voor een rijksbijdrage in aanmerking te komen, zal deze uitlating in K.V.P.-kring met vreugde begroeten.

Anders is het met het betoog in hetzelfde hoofdartikel, dat het vanuit de christelijke politiek moeilijk zal blijven mee te werken aan een opzet, waarbij onduidelijk zou worden, dat de kerkgenootschappen van een wezenlijk andere orde zijn dan een humanistische vereniging. „De Volkskrant” moge voor zichzelf, steunend op een godsdienstige overtuiging, bezwaar hebben tegen het gelijkstellen van het een met het ander, de overheid zal oplossingen behoren te vinden, waardoor zij niet discriminerend zal handelen. Indien het bovengenoemd blad echter ernst is met zijn betoog over de gelijkheid van rechtsbedeling, zal het bepaalde moeilijkheden bij de uitwerking op dit punt wel kunnen helpen oplossen.

Het bovenstaande wilden wij vooraf doen gaan aan een bespreking van een zo juist verschenen rapport van de dr. Wiardi Beckman Stichting (W.B.S.), het wetenschappelijk bureau van de Partij van de Arbeid, getiteld „Overheidssubsidie voor bouw van kerken en bezinningscentra”. Thans dus dit rapport. Daarin wordt een uitstekende verhandeling gegeven, om te argumenteren, niet alleen dat het op de weg van de overheid kan liggen om in de financiering van kerkgebouwen te helpen, maar tevens dat een discriminatie tussen kerkgenootschappen en geestelijke organisaties op niet-godsdienstige grondslag *onaanvaardbaar* is en in strijd met de opvattingen van de Partij van de Arbeid omtrent de wijze van samenleven in een geloofsverdeeld land. Dat ook van r.k. en protestantse (socialistische) zijde aan deze conclusie werd medegewerkt, achten wij zeer gelukkig. Volledigheidshalve zij medegedeeld dat aan de W.B.S.-commissie (voorzitter mr. Van

Walsum, burgemeester van Rotterdam) van humanistische zijde werd medegewerkt door de heren H. van Es, P.v.d.A.-wethouder van Dordrecht, en dr. G. Stellinga te Rotterdam, o.a. voorzitter van de humanistische werkgemeenschap in de P.v.d.A.

Aandacht verdient op deze plaats vooral dit uit het W.B.S.-rapport, dat men zich niet beperkt heeft tot een min of meer passieve (wil men liever: negatieve) benadering van het vraagstuk met de eis van „rechtvaardigheid en billijkheid” dat ook anderen dan de leden van kerkelijke genootschappen hun geestelijk leven kunnen ontplooien. Integendeel komt men ook tot een *positieve* benadering door met nadruk het volgende te concluderen: „De rechtsgrond voor de overheid (*om hier te subsidiëren – W.M.*), t.w. het feit dat een krachtig kerkelijk leven *van openbaar belang* geacht moet worden, zal echter *evenzo* gesteld moeten worden voor andere organisaties, die zich een bevordering van het geestelijk leven ten doel stellen.” Wij hebben wel eens de vrees dat sommigen met hun betoog dat de staat ten aanzien van het geestelijk leven niet (zoals volgens 19e eeuwse opvatting) neutraal behoort te zijn, bedoelen dat de staat prioriteit moet geven aan het kerkelijk geestelijk leven. Als ook anderen de zaak o.a. van het moderne humanisme gaan benaderen als de W.B.S.-commissie doet, zou dit o.i. een betere inhoud betekenen voor het verwerpen van de neutraliteit van de staat dan die welke wij nog al te veel tegenkomen.

Dat, staatsrechtelijk gezien, tegen het geven van overheidssubsidie voor kerken en bezinningscentrums geen bezwaren bestaan, was reeds langer duidelijk. Prof. dr. G. van den Bergh heeft dit ten overvloede in ons blad van 4 februari 1956 uiteengezet en andere even gezaghebbende schrijvers en de laatste jurisprudentie van de Kroon delen deze opvatting. De W.B.S.-commissie behandelt een en ander nog eens uitvoerig en betoogt dat de formule inzake de scheiding van kerk en staat voor ons land onjuist zou worden toegepast, indien men haar zou hanteren voor afwijzing van overheidssubsidie op dit terrein.

Er zijn er verder, die het een gevaar voor het leven van eigen kerk of geestelijke groepering vinden, dat deze overheidssubsidie zou aanvaarden. Dit is volgens de W.B.S.-commissie, naar onze mening terecht, dan een zaak van die kerk of groepering zelf: een aanvraag eenmaal gedaan zijnde, geldt voor de overheid alleen het bovengestelde uitgangspunt van het openbaar belang en de rechtsgelijkheid.

Ietwat onduidelijk is men in het rapport bij

Vervolg op pag. 3

Uitgave van het Humanistisch Verbond – Verschijnt om de veertien dagen

14e jaargang nr. 16 – 8 augustus 1959

Kritisch allerlei

NAAR aanleiding van het aanblijven van Adenauer als Bondskanselier lanceert „De Groene” het woord „gerontocratie” (oude-mannen-heerschappij) in de politiek, en onder die titel publiceert het blad een alleszins lezenswaardig artikel, waarin het zich aan het eind evenwel ernstig vergaloppeert. Daar staat namelijk:

„Serieuze toeschouwers uit het Westen constateren, dat thans Oost-Duitsland het terrein voor een soort Wirtschaftswunder lijkt te worden. En als zij zich afvragen, waarom dit zo is en waarom het zich in een nogal geforceerd lijkend tempo afspeelt, dan moeten zij wel tot de conclusie komen, dat Oost-Duitsland thans niet zozeer een stuk herenigbaar Duitsland wordt als wel een etalage van en voor Oost-Europa. Men kan het zelfs mogelijk achten, dat de vluchtelingenstroom naar het Westen, waarover men trouwens de laatste tijd weinig hoort, ophoudt of in zijn tegendeel verkeert en dan uiteraard emigrantenstroom gaat heten.”

Wij zullen ons niet in een discussie begeven over de vraag of in Oost-Duitsland wel de economische voorwaarden aanwezig zijn voor een „Wirtschaftswunder” zoals men dat in de westelijke helft van dat land heeft beleefd. Wel zouden wij ernstig bezwaar willen maken tegen de suggestie die in de laatste zin wordt gewekt, de suggestie namelijk dat al die vluchtelingen uit het oostelijke deel van Duitsland eigenlijk maar emigranten zijn, mensen die denken een beter belegde boterham te kunnen verdienen in het westen. Toegegeven, die zullen er ook wel onder zijn, maar om die reden alleen verlaten geen drie miljoen mensen (3.000.000!) in tien jaar tijds huis en hof, met achterlating van alles wat ze bezitten en vaak van allen die ze liefhebben. En „De Groene” mag er dan de laatste tijd weinig meer van horen, de Westduitse pers publiceerde nog dezer dagen, dat in de maand mei 12.290 vluchtelingen uit de oostelijke zone om toelating tot de Bondsrepubliek hebben gevraagd, van wie bijna de helft jonger dan 25 jaar, en dit ondanks het feit dat de grens steeds scherper wordt bewaakt en thans vrijwel hermetisch is gesloten, terwijl de vluchteling weet het risico te lopen zijn ontsnapingspoging met zijn leven te moeten betalen. En ondanks dat alles zouden 3 miljoen mensen (op een bevolking van 17 miljoen is dat dus bijna 18%) alleen maar „emigreren”? Hoe noemt „De Groene” eigenlijk de mensen die tijdens de Duitse bezetting van hier naar Engeland wisten te ontsnappen?

„THE TIMES” publiceerde kort geleden een interessant artikel over de hulp die het Britse comité aan vluchtelingen heeft te bieden. Wij vonden daarin ook enkele cijfers van de aantallen vluchtelingen op de wereld die alleen al aan dit Engelse comité zijn toevertrouwd:

„160.000 vluchtelingen in Europa, die nog steeds geen vaste woonplaats en werk hebben kunnen vinden, en waarvan er sommigen al 14 jaar in kampen leven; 1 miljoen Palestijnse Arabieren die in de afgelopen 11 jaar van huis en haard zijn verdreven; 800.000 Chinese vluchtelingen die opeengedrongen zijn in de Britse kolonie Hongkong, en 9.000 Europese vluchtelingen van het Chinese vasteland die daar wachten op emigratie naar nieuwe gebieden.”

Het zijn schrijnende cijfers, die ons er wel van bewust doen zijn, dat een werkelijk menswaardige wereld nog ver, heel ver verwijderd is.

AFRIKA, een heel continent dat, later dan Azië, maar nu toch ook onafwendbaar, koerst naar modernere levensvormen, naar een modernere politiek, een continent tevens, waar „het westen” snel bezig is zijn laatste restje „goodwill” te verspelen door een integendeel juist bijzonder verouderde politiek, die van macht en geweld. Het is ons niet mogelijk al die feiten en feitjes op te sommen die wij daarover in de pers te lezen krijgen. De knipsels uit allerlei bladen die lezers ons ter plaatsing in deze rubriek toesturen, zijn eenvoudig te talrijk om ze op te nemen. Bovendien zijn al die feiten alleen maar symptomen van een mentaliteit, die in bijna alle gebieden van Afrika aan het licht treedt, maar misschien nog het sterkst in twee landen waarvan de naam vrijwel tot een vloek geworden is: Zuid-Afrika en Algerije.

BIJ alle ellende en bij alle kleinzieligheid die uit de berichten speciaal over deze gebieden blijken, doet het deugd te merken, dat hier eigenlijk en gelukkig geen sprake is van een houding van „het westen”, en dat de roep om menselijkheid en begrip ook in dat „westen” door mensen van allerlei politieke en levensbeschouwelijke overtuiging wordt gedeeld. In „De Sirene”, dagblad voor Oost-Brabant, vonden wij een aantal reacties van Zuidafrikaanse bisschoppen op het feit dat het parlement een nieuwe wet heeft aangenomen, die de Zuidafrikaanse regering machtigt om een zeer belangrijk deel van de

werkgelegenheid voor de blanke bevolking te reserveren en de kleurling ervan uit te sluiten.

„Mgr. Denis E. Hurley, aartsbisschop van Durban, noemt de nieuwe wet een „opeenstapeling van onrechtvaardigheden”. „Het soort werk, dat gereserveerd wordt voor de blanken kan ook door kleurlingen verricht worden. Deze uitsluiting der kleurlingen betekent, dat de mogelijkheid om het dagelijks brood te verdienen wordt verkleind en juist voor mensen, die in God weet wat voor verschrikkelijke armoede verkeren. Indien de onrechtvaardigheid bedreven aan de armen naar de hemel roept om wraak, hoe kan er dan genade zijn op de dag der afrekening?”

Er is durf voor nodig om dat te zeggen in Zuid-Afrika, en de heren kunnen het ermee doen, de heren die zich voor hun politiek zo gaarne op de bijbel en op het christendom beroepen.

FRANSE priesterofficieren hebben hun ervaringen in de militaire dienst in Algerije op schrift gesteld, en zich over de schokkende misstanden beklaagd die de zedelijke en religieuze waarden ondermijnen die zij geroepen zijn uit te dragen. De kapelaans schrijven, dat

„willekeurige arrestaties en opsluitingen in gevangenissen talrijk zijn en dat het ondervragen van gevangenen en verdachten dikwijls geschiedt met middelen die martelingen genoemd moeten worden. Executies van gevangenen, militairen of burgers, worden gelast door juridisch onbevoegde autoriteiten en door officiële rapporten gedekt. Het gebeurt dikwijls, dat bij militaire operaties gewonden worden afgemaakt.”

Het wil ons toeschijnen dat zowel de aard als de omvang van de hier genoemde feiten ernstige gevolgen heeft voor het geloof en voor de elementaire zedelijke waarden van hen die het aangaat. Doden, slaan, vernederen — het wordt een normaal spel voor

al te vele jonge mensen. De tegenstander wordt stelselmatig geminacht. De eerbied voor het leven en het meest elementaire gevoel van rechtvaardigheid gaan verdwijnen. Wij zijn er zeker van dat de jonge mannen die uit Algerije in het burgerleven zijn teruggekeerd, nog lang een misvormd geweten zullen hebben.

Wij achten het onze plicht om te wijzen op de gevolgen van de theorieën der psychologische actie op de militairen. Een bepaalde ideologie, met name die welke tijdens de opleiding wordt onderwezen, heeft de strekking de Westerse beschaving, de christelijke beschaving en het christendom onderling gelijk te stellen. De bedoeling hiervan is te bewijzen dat de verdediging der Westerse beschaving in Algerije tegen het communisme, neerkomt op de verdediging der kerk tegen het marxisme. Daar komt nog bij dat vele officieren, hoewel zij communistische methoden met zoveel woorden veroordelen, het geoorloofd schijnen te achten de psychologische methoden van de tegenstander te gebruiken en te menen dat het doel de middelen heiligt. Hier hebben we te maken met een wezenlijke gewetensmisvorming, waarbij de neiging ontstaat moreel te achten wat doeltreffend is.”

Wij konden helaas slechts enkele zinsneden overnemen uit deze lange brief, die treft door vooruaamheid van toon en door de worsteling met menswaardigheid en geloof die eruit spreekt. Zij werd gepubliceerd in „Témoignage Chrétien” en „France-Observateur” en onverkort in vertaling overgenomen in „De Groene” van 18 april j.l.

Ook daar is moed voor nodig, om in het huidige Frankrijk, waar de geesten door de voortdurende ziekte van de Algerijnse oorlog al zozeer geperverteerd zijn, uiting te geven aan een verzet tegen het onrecht dat de mens wordt aangedaan.

Tante Helen

Miss Helen Slingsby, mijn ongetrouwde tante,
Woonde in een klein huis aan een deftig plein,
Verzorgd door bedienden ten getale van vier.
Toen zij dood ging werd het stil in de hemel
En stil aan haar eind van de straat.
De blinden gingen dicht en de lijkbezorger veegde
Zijn voeten — hij wist dat zo iets al eerder gebeurd was.
Voor de honden werd voortreffelijk gezorgd,
Maar kort daarop stierf ook de papegaai.
De Dresdenerklok bleef tikken op de schoorsteenmantel,
En de tafeldienaar ging op de eettafel zitten
En nam het tweede meisje op zijn schoot,
Dat altijd zo kuis was geweest toen mevrouw nog leefde.

Gedicht van T. S. Eliot,
vertaald door Bert Voeten; uit Menselijkerwijs,
Amsterdam (de Bezige Bij) 1958.

Het geweten, een discussie (I)

Kent u het maandblad „De Vragende Mens”? Het wordt uitgegeven door de Paters van Una Sancta en staat onder redactie van Dr. N. G. M. van Doornik. Het bedoelt contact te leggen tussen katholieken en buitenkerkelijken en doet dit door artikelen over levensbeschouwelijke onderwerpen afkomstig van schrijvers gekozen uit beide groeperingen. In de afleveringen van februari tot en met mei is een discussie aan de gang over het onderwerp „Het Geweten”. De redactie van Mens en Wereld vond die belangwekkend genoeg om er in deze kolommen enige aandacht aan te besteden en verzocht mij er iets over te schrijven.

Dr. van Doornik had van te voren aan een reeks personen de volgende uitnodiging gestuurd:

„Zoudt u bereid zijn uw gedachten op papier te zetten over wat er in uw niet-katholieke, geheel buitenkerkelijke omgeving verstaan wordt onder de termen: geweten, zonde, zondebewustzijn, schuldgevoel, wroeging, bevrijding van schuld, berouw e.d. Deze woorden geven niet even zovele punten aan, Maar bedoelen als één groep termen te worden opgevat. M.a.w.: wanneer voelt men zich „fout”? Wat betekent dit? Hoe komt men er af?”

Het resultaat hiervan waren bijdragen (opgesomd in de volgorde, waarin zij geplaatst werden) van ondergetekende, Simon Vinkenoog, Fem Rutke, Alfred Kossmann, Jan Wisse, Guus Larsen, Ger Harmsen, terwijl een interview, dat Dick Ouwendijk een der medewerkers met drie buitenkerkelijke leerlingen van de Haagse Academie voor Beeldende Kunsten heeft gehad, dit gedeelte besluit.

Ook enige katholieken zijn gevraagd het hunne hiertoe te zeggen, althans in de februari- en in de april-aflevering vindt men artikelen van Pater Dechesne, Dr. E. Brongersma, Lou Vleugelhof, Hélène Swildeffs, Lambert Tegenbosch, Dr. B. Delfgaauw en M. Bruna, aangevuld met een tweede interview, nu met de directrice van een katholieke middelbare meisjesschool.

Een nabeschoouwing in twee delen (april- en mei-aflevering) uit de pen van de hoofdredacteur, Dr. van Doornik, besluit ten slotte het geheel.

In het maartnummer – van beide reeksen is het eerstgenoemde artikel reeds in het voorafgaande gepubliceerd – wordt dan de rest ingeleid door een vetgedrukte toelichting onder de ietwat sensationele titel „Waar de zonde wordt afgeschaft.” Die toelichting bevat enige uitspraken, welker juistheid zich gemakkelijk laat betwisten. Men oordele zelf:

„Er bestaat een niet gelovige wereld waar men consequent de zonde heeft afgeschaft. Zonde als begrip. Dit begrip komt voort uit een godgelovige levensbeschouwing en gaat daarmee ook weer te gronde. Men kan dan „fout” zijn of misdadig of een gevaar voor de samenleving, maar „zondaar” wordt een loze term. Zonde veronderstelt immers normen, die uitgaan boven heel de menselijke samenleving en voortvloeien uit de verhouding tussen mens en God”. Verderop wordt dan gewag gemaakt van „onoplosbare spanningen” in een samenleving, „waar men zich niet meer kan beroepen op dezelfde normen van goed en kwaad, op dezelfde grond aller normen”. En tenslotte lees ik: „Het is een holle frase te beweren, dat onze zedelijke eenheid ligt in onsmens-zijn, zolang de een in de mens ziet het hoogste autonome wezen en de ander een kind van God; zolang de een de zedelijke wetten laat meedraaien met de tijd en de ander deze zelfde wetten vastlegt in de onveranderlijke natuur van God en mens”.

Niet bijster geslaagd

Dat ziet er niet zo mooi uit. Als inleiding tot een elkander beter verstaan lijkt het mij niet bijster geslaagd. Om met het laatste geciteerde te beginnen: in de nabeschoouwing van Pater van Doornik kan ik met wat goede wil de erkenning terugvinden, dat b.v. de humanist – niet al de „niet-gelovige” schrijvers

zullen er op gesteld zijn humanist genoemd te worden – weet heeft van bovenpersoonlijke normen (waarden), zodat hij de wat gering-schattende uitspraak „meedraaien met de tijd” niet zal aanvaarden. Trouwens, dat voor de schrijver van deze inleiding ondanks de wetten, die in de onveranderlijke natuur van God en mens liggen, de veranderlijkheid van de als zodanig erkende zedelijke normen met de tijd een probleem inhoudt, waar ook hij niet maar zo dadelijk klaar is, blijkt uit wat hij achter het zo juist aangehaalde tussen haakjes toevoegt: „al kan de toepassing (van deze wetten) aan tijd zijn gebonden.”

En dan het opschrift: „Waar de zonde is afgeschaft”. Neemt men het woord in de ook in kerkelijke kringen niet ongebruikelijke betekenis van overtreding van een zedelijk gebod, dan ligt er de suggestie in, dat het met het leven en streven van de „niet-gelovige” niet zo fraai gesteld is. Zeker, wie de inleiding goed leest en zich in de gedachtenwereld van de schrijver vermag te verplaatsen ziet wel in, dat het hier om een theologisch begrip gaat. Dat dit voor de meeste „niet-gelovigen” zijn betekenis verloren heeft, ligt voor de hand. Wil men dit tot uitdrukking brengen, dan is het toch wel gewenst duidelijk uit te spreken, dat daarmee over de levenspraktijk van deze mensen nog niets gezegd is.

En nu de hoofdzaak. De reacties van de verschillende schrijvers zijn alleen reeds door hun verscheidenheid belangwekkend. Dat ook in die van de katholieken opvallende verschillen aangetroffen worden, bewijst, dat deze uiteenzettingen een persoonlijk karakter dragen, m.a.w. dat de schrijvers te rade gegaan zijn bij hun eigen ervaring en dat het gemeenschappelijke dogmatische patroon weliswaar niet onzichtbaar is, maar toch niet overheerst. Dit maakt deze artikelen voor anderen des te waardevoller. Het is dus een gelukkige gedachte geweest een vrij groot aantal mensen te vragen hun mening te uiten. Minder ingenomen ben ik met de interviews. Met het eerste helemaal niet. Drie jonge mensen worden onvoorbereid ondervraagd. De interviewer, Dick Ouwendijk, had hun slechts laten weten, dat hij „iets van hen wilde horen”, meer niet. Het gesprek wordt geopend met de mededeling, dat het over het geweten zal gaan. Heeft het zin om wat er onder die omstandigheden te voorschijn komt te publiceren? Geeft dat een duidelijk beeld van wat jongere „buitenstaanders denken over zaken, waarvoor wij, in katholieke kring, een bijzondere belangstelling hebben”? Ik betwijfel het en de lectrur van het resultaat heeft deze twijfel eer groter dan kleiner gemaakt. Het tweede vraaggesprek met de directrice van een katholieke school bevat gegevens van iemand, die uit hoofde van haar beroep – zij doceert ook psychologie in de hoogste klas – met deze vragen bezig is. Dat maakt uiteraard een verschil. En bovendien zijn er brokstukken uit opstellen van een klas meisjes over dit onderwerp toegevoegd. Die hebben, dunkt mij, meer waarde dan een verslag van wat jonge mensen onvoorbereid uit de mond valt.

Vele variaties

De variaties zijn het grootst onder de „niet-gelovigen”. Simon Vinkenoog, die zich zelf als heiden voorstelt, de term zonde uit zijn woordenschat wil verbannen – maar het lukt hem niet helemaal – en die in geval van nood „van niets meer zeker is” en slechts weet heeft van „radeloze beklemming, angst, wanhoop, vertwijfeling en machteloosheid” laat wel een heel ander geluid horen dan de humanist Guus Larsen, die zich ontworsteld heeft aan „de leer van

Vervolg van pag. 1

het bespreken van de vraag of wel of niet een algemene wettelijke regeling voor het gehele land, zoals voorgesteld door een destijds de regering op dit punt geadviseerd hebbende commissie-Sassen, wenselijk is. Onduidelijk, omdat zij de indruk vestigt dat dit afhangt van het antwoord op de vraag of wel dan niet subsidie voor „zending” wordt gegeven („zending”: kerken of bezinningscentra in streken waar men nog geen voldoende aanhang heeft). Wij begrijpen niet dat dit iets beslissends inhoudt voor het voor-of-tegen van een „algemene” regeling „voor het hele land” en de W.B.S.-commissie levert zelf ook geen enkel betoog dat er eventueel dan een gemeentelijke in plaats van een algemene regeling, of wellicht helemaal geen regeling, moet komen. Integendeel voelt zij terecht meer voor de gelijkheid van rechtsbedeling, die landelijk gezien slechts mogelijkheden krijgt bij een *rijksregeling*, eventueel aangevuld met een door de commissie bepleite bevoegdheid tot een gemeentelijke supplerende bijdrage, alleen evenwel gegrond op een door de Kroon goed te keuren plaatselijke regeling met gelijkheid van rechtsbedeling.

Voor het overige delen wij de opvatting van de commissie, dat het onjuist zou zijn dat subsidie gegeven zou worden voor kerken of bezinningscentrums in plaatsen waar deze (nog) onvoldoende aanhang hebben. Persoonlijk staan wij op het standpunt dat er geen *principeel* verschil bestaat tussen kerken of bezinningscentra in plaatsen met wel- en plaatsen met geen voldoende aanhang. Maar met de W.B.S.-commissie zijn wij het ter wille van de goede verhoudingen tussen de verschillende bevolkingsgroepen eens, dat geen subsidie voor dit soort „zending” gegeven behoort te worden om te voorkomen dat, *juist* op dit delicate terrein, de overheid „wordt betrokken in de strijd der geloofs- en levensovertuigingen voor verbreiding van eigen inzichten”. Deze zaak zit dieper dan velen wel denken!

Met betrekking tot de subsidie-technische aspecten op dit terrein, mogen wij volstaan met naar het W.B.S.-rapport zelf te verwijzen, dat ook verder de moeite van het lezen ten eerste waard is.

W. Mensink

Vervolg op pag. 5

Prof. Libbe van der Wal schreef:

Problemen der zedelijke waardering *

Wie Libbe van der Wal wel eens heeft horen spreken, vindt hem in dit boek – gelukkig – in elke zin terug. Het is knap van taal, spits en geestig, bondig en direct. Het is altijd boeiend, en hier en daar – hoe kan het anders – uitdagend. Van der Wal spreekt ons toe uit het boek, over al die onderwerpen uit de ethiek die hem en ons zo zeer ter harte gaan: over het grondfeit der ethiek: het zedelijk waarden, over de maatstaf die bij dit zedelijk waarden wordt aangelegd, over de herkomst en de aard van de maatstaf, over het object waarop de zedelijke waardering zich richt, over de ondergraving der zedelijke waardering in diverse ethische stromingen, over vrijheid en verantwoordelijkheid, over plicht, over objectiviteit en over de mogelijkheden der opvoeding. Dit zijn enkele der onderwerpen waarover schrijver ons in de zestien hoofdstukken toespreekt. En wat hij zegt, spreekt ons, humanisten, aan; we worden geboeid door het scherppinnige betoog, de kritische geest en de puntige argumentatie, en zijn geneigd ons gewonnen te geven. Inderdaad maakt Van der Wal het de lezer moeilijk om waakzaam te blijven!

Nu is een recensent een eigenaardig lezer. Hij meent, dat het zijn taak is om kritisch te zijn en hij gordt zich derhalve voortdurend aan tot waakzaamheid. En uit pure ijver – bij het zoeken naar de slakken waaraan hij zijn geestelijk zout kwijt kan – verliest hij niet zelden de kwaliteiten van het werk uit het oog.

In deze recensie zal het niet veel anders zijn. Ik heb mijn bezwaren. Daarover wil ik het ook hebben en daarvoor heb ik ruimte nodig. Maar vooraf wil ik toch graag constateren, dat ik dit boek van Van der Wal een uitermate belangwekkend en belangrijk boek vind; een boek dat ieder die wel eens nadenkt over de vragen rond de zedelijkheid – en welke humanist doet dat niet – moet lezen. Het is bijzonder stimulerend en verfrissend, en het verrijkt het inzicht in de reeks behandelde vraagstukken in ruime mate.

Ethiek zonder meer

Het boek handelt dus over de kernproblemen der zedelijke waardering, d.i. over het wezen, de mogelijkheid en de geldigheid van deze zedelijke waardering. Het handelt hierover in wetenschappelijke zin, en terecht wijst Van der Wal in zijn voorrede – bij voorbaat dus – de mogelijke „aantijging” van de hand als zou het een *humanistische* ethiek zijn waarvoor hij een lans breekt. Hij zegt: „dit is ethiek, zonder meer” en „ethiek (wordt) niet tot humanistische ethiek doordat de ethicus zich humanist noemt.” Inderdaad, het is gewone, wetenschappelijk-verantwoorde ethiek, geschreven „voor wie niet filosofisch geschoold is”. Deze ontwikkelde leek zij echter gewaarschuwd: Het is in eenvoudige taal een compacte behandeling van wezenlijke en dus moeilijke problemen, en er staat ontzaglijk veel meer in dan hij bij eerste lezing bevroedt. Het is een boek om steeds weer en met steeds groter aandacht te bestuderen. Van der Wal stelt: „De opvoeding der mensheid hangt voor een goed deel af van de mate, waarin de filosofen er in slagen, *de resultaten der wetenschappelijke ethiek onder de mensen te brengen en te maken tot allemanswijsheid*” (p. 14). De

*) H. P. Leopold's Uitgeverij N.V., Den Haag, 1958, 270 pag.

filosoof heeft in dit geval zijn taak zéér naar behoren volbracht, maar de bedoelde opvoeding lukt niet zonder medewerking van de lezer: het is zijn taak om het geboden inzicht tot eigen (allemans-) wijsheid te verwerken!

Het is ondoenlijk de rijke inhoud – vooral rijk aan argumentaties en conclusies, ten aanzien van tal van vraagpunten op het gebied der zedelijke waardering – hier in een samenvatting weer te geven. Ik zal mij er niet aan wagen, maar wil mij beperken tot een kritische beschouwing van enkele der behandelde kernvragen.

Centraal probleem

Als centrale probleem wordt gesteld het probleem van *de maatstaf der zedelijke waardering*. Akkoord, maar als dit zo is, dan zou naar mijn mening van meet af aan in alle duidelijkheid moeten worden vastgelegd wat in dit verband onder „waardering” en „zedelijk” moet worden verstaan, en in hoeverre van *de* maatstaf kan worden gesproken. Dit laatste punt wordt in hoofdstuk V expliciet aan de orde gesteld, maar dit betekent dat de lezer tot p. 52 in het ongewisse blijft, wat wel spannend is en helemaal op zijn plaats in een geslaagde detective-story, maar toch minder in een wetenschappelijke verhandeling. Ik moet bekennen, dat ik mij over het gemak waarmee aanvankelijk over *de* maatstaf wordt gesproken, nogal heb opgewonden, en eerlijk gezegd kan ik niet vinden, dat de oprechte uiteenzettingen in hoofdstuk V over „de veelheid der maatstaven en de moraal” dit gemak achteraf rechtvaardigen. Van der Wal komt, na analyse van de oorzaken voor de veelheid van maatstaven, tot de conclusie: „ik heb aangetoond, dat er geen enkele redelijke grond is om deze maatstafeenheid te loochenen” (p. 66) en voegt er aan toe: „Voorlopig hebben we aan dit resultaat genoeg.” Zeker, maar zo'n uitspraak (en trouwens ook de argumentatie waarop hij steunt) verraaft tevens, dat hier iemand aan het woord is, die alleen in uiterste noodzaak zal opgeven wat hem dierbaar is: het geloof in het bestaan van de *ene* maatstaf.

Dit over *de* maatstaf, maar wat moet onder „waardering” en onder „zedelijk” worden verstaan? Helaas blijft de lezer hieromtrent in het duister tasten en dit is toch wel heel jammer.

In het duister

Wat de *waardering* betreft, moeten we m.i. wel onderscheiden tussen 1e het simpele feit, dat wij voortdurend in een waarderende verhouding staan tot alles om ons heen; door het ene worden we aangetrokken, door het andere afgestoten; 2e het feit van onze *voorkeur*, die zich óók manifesteert bij allerlei zaken die wij *positief* waarden en die leidt tot een soort rangorde van waarden; en 3e het feit, dat wij met behulp van een vergelijkingsmaatstaf onze waarderungen keuren, d.i. aan een *beoordeling* onderwerpen. Psychologisch gezien zijn deze drie feiten: *waardering*, *voorkeur* en *keur* heel verschillende verschijnselen. Van der Wal weet dit, maar toch komt hij niet tot een duidelijke onderscheiding. Getuige bv. een passage op p. 230: „De mens is een waarderend wezen. Het is daardoor (!) dat hij eisen stelt aan zichzelf en aan zijn medemens, dat hij m.a.w. (!) zedelijk waardeert; dank zij dit (!) waarden ook heeft hij belangen, en

deze zuiver subjectieve belangen onderwerpt hij dan blijkbaar nog weer aan een soort tweede-graadswaardering (!), waardoor hij hogere en lagere (!) belangen onderscheidt.” De uitroepstekens zijn van mij en geven aan waar voor mij de knelpunten liggen. Ik kan deze passage hier niet gaan analyseren, maar op deze plaats en elders blijkt, dat Van der Wal de term „waardering” hanteert voor alle drie bovengenoemde verschijnselen en dit werkt bepaald verwarrend. Doorgaans heeft hij *keuring*, *beoordeling* op het oog, als hij over waardering spreekt, en dit is dan zo iets als een derde-graadswaardering (p. 21, 22, 36, 49). Maar soms ook bedoelt hij een eerste-graadswaardering (p. 73, 233), of een tweede-graadswaardering (p. 13). En ter meerdere verwarring vinden we op p. 21: „afkeurenswaardige ethische waardering” en op p. 226 de uitspraak: „de zedelijke waardering vooronderstelt *buiten-zedelijke waarderungen, die maken dat de mensen belangen hebben*”. Eerste-graadswaarderungen worden hier dus *buiten-zedelijke waarderungen* genoemd, wat het er m.i. niet beter op maakt: het verschil tussen de zg. eerste- en derde-graadswaarderungen is namelijk niet primair een kwestie van niet of wel zedelijk, maar is een speciaal geval van verschil tussen *zijn* en *bezinning-op-het-zijn*, tussen *beleven* en *oordeel-over-het-beleven*. Het is jammer, dat voor al deze verschillende verschijnselen de term „waardering” wordt gebezigd; het bemoeilijkt het begrip voor wat wordt bedoeld, en het wezenlijke van het verschijnsel der *keuring* wordt er minder scherp door belicht dan had gekund.

Wat is zedelijk?

Wat onder *zedelijk* moet worden verstaan, blijft nog meer in het duister – of Van der Wal's omschrijving moet mij al zijn ontgaan. Voor zover ik zie, is de term volgens Van der Wal te vervangen door „ethisch” maar dat helpt ons niet veel verder. Beide termen hebben zó veel betekenissen, dat een nadere bepaling zeker nodig zou zijn geweest. Nu lijkt het er op, dat „zedelijkheid” zowel in descriptieve als in predikatieve zin wordt gebruikt, en waar dit laatste het geval is, schijnt het zowel te staan voor liefde tot naastenliefde (gerechtigheid) in 't bijzonder (p. 250 resp. 261). Of dit allemaal zo bedoeld is, wordt niet duidelijk – en zo blijft de lezer dus ook in het ongewisse over wat nu die „zedelijke waardering” eigenlijk is, en wat het is waarvan de problemen zo scherpzinnig worden behandeld. Toch wel jammer.

Voor Van der Wal moet dit overigens wel duidelijk zijn, want zijn analyserend betoog is – ondanks de vele uitstapjes, soms uitvallen naar links en rechts – strak gericht op de ontdekking van *de* maatstaf der zedelijke waardering. En na allerlei andere opvattingen, m.i. met succes, te hebben bestreden, komt hij ook inderdaad, en eigenlijk betrekkelijk nonchalant, met het resultaat van zijn overdenkingen voor de dag: *de* maatstaf der zedelijke waardering is *de objectieve gezindheid*, de gezindheid die even ontvankelijk is voor anderer belangen als voor de eigen. Van der Wal sluit zich dus ten volle aan bij Heymans' objectiviteitsbeginsel, en acht met hem dit beginsel het zedelijk grondoordeel, dat niet verder te herleiden valt.

Ik sluit mij hierbij gaarne aan, al zie ik ook de vele nieuwe problemen waarvoor ons deze

nog weinig gespecificeerde hypothese plaatst. Maar waar ik een vraagteken bij plaats, is het *object* dat volgens Van der Wal met deze maatstaf wordt gemeten. Uiteraard is dit object de *gezindheid*: als de maatstaf de *objectieve* gezindheid is, dan kan er ook alleen maar gezindheid mee worden gemeten (en niet gedrag, waarin gezindheid zich meer of minder volledig uit).

Over gezindheid

Van der Wal stelt nu, dat het iemands *fundamentele* gezindheid, d.i. iemands „aangeboren gezindheidsaanleg” is, „die uitsluitend object van de zedelijke waardering kan zijn” (p. 240; let wel: *kan* zijn). Niet dus de „*verworven* gezindheid”, de gezindheid zoals die geworden is door milieu en opvoeding! Ik vind dit een uitzonderlijk moeilijke kwestie. Het ligt m.i. zo: weliswaar moeten wij een bepaalde fundamentele gezindheid *veronderstellen* om te kunnen begrijpen, dat iemand een verworven gezindheid heeft, maar het is praktisch *onmogelijk* vast te stellen, hoe die fundamentele gezindheid bij een bepaalde persoon er uit ziet – eenvoudig omdat de milieu-invloed al bij de conceptie begint, negen maanden vóór de geboorte. Zij *kan* dus wel in theorie, maar nimmer in feite object van de zedelijke waardering zijn. Hoogstens zouden we dan ook kunnen zeggen: weliswaar *behoorde* ons zedelijk keuren zich te richten op de fundamentele gezindheid, maar in feite *richt* ze zich op de verworven gezindheid – en laten we daarom voorzichtig zijn met en kritisch staan tegenover onze goed- en afkeuring. Of dit een goede stelregel is, wil ik hier overigens in 't midden laten.

Er rijzen andere vragen, die ik hier alleen kan stellen. Is de fundamentele gezindheid, het aangeboren karakter, onveranderlijk, zoals Van der Wal stelt (p. 239)? Met andere woorden: is de aangeboren ontvankelijkheid voor bepaalde motieven een onveranderlijke factor? Verder: Kan men wel zeggen, dat iemand kleurenblind is *tegen zijn wil*, maar niet dat iemand van slechte (fundamentele) gezindheid is tegen zijn wil? (Die iemand heeft in geen van

beide gevallen tevoren zijn „wil” kenbaar kunnen maken, maar is in beide gevallen buiten zijn toedoen met een zeker kenmerk „behept”.) Voltrekt het zedelijk waarden zich geheel buiten het willen om (p. 34)? En: Is onze gezindheid van elk willen onafhankelijk (p. 177)? En: Is het nonsens te spreken van „wil tot objectiviteit” (p. 223)? (Ik vermoed, dat Van der Wal hier steeds denkt aan de hypothetische fundamentele gezindheid en de hypothetische universele maatstaf. Het betoog beweegt zich in het abstract-veronderstelde. Maar in het dagelijks leven hebben we te maken met de regulaties van onze feitelijke verworven gezindheid en met een kritisch hanteren van feitelijke verworven maatstaven. De afstand tussen het ene en het andere is bijzonder groot, en het wil mij voorkomen, dat het contact met het feitelijk zedelijk keuren al te zeer verloren gaat, als wij ons helemaal in de ijle sfeer van het hypothetisch-essentiële terugtrekken.)

Een laatste vraag

Ik zal mijn overige vragen maar inslikken – behalve één, die mij bij het lezen zo nu en dan heeft geplaagd: Wat is eigenlijk kwaad (slecht)? Ben ik al slecht, wanneer ik overmatig aan mijn eigen welzijn denk en daarbij niet voldoende let op de belangen van anderen, zodat ik hen eventueel schade berokken? Of ben ik het pas, als het mijn opzet is anderen kwaad te doen, zonder daarbij op eigen welzijn te letten? Tussen deze beide gevallen is een hemelsbreed verschil, maar mogen ze toch onder één hoofd worden samengebracht?

Na al deze vragen nog een kritische opmerking, en wel over Van der Wal's interpretatie van Erich Fromm's opvattingen. Als ik Fromm goed heb begrepen, is deze interpretatie niet in alle opzichten juist. Niet juist is, dat Fromm een voorvechter zou zijn van het welbegrepen eigenbelang. Hij is een voorvechter van de „self-love” en dit is niets anders dan: liefde tot een objectieve gezindheid, tot liefde en rede, de wezenlijke potenties van het „self”. Op dit punt komen, dunkt mij, Van der Wal en Fromm heel

De Humanistische Luisterkring telde op

1 augustus 1959: 19.500 leden.

Was u, uw buurman, uw vriend daar ook al bij?

dicht bij elkaar, al zal de eerste daarover wel even verwonderd zijn.

Ik wil hiermee eindigen, – maar toch niet zonder nogmaals ieder aan te raden dit pittige boek te lezen en te herlezen, en vervolgens na te denken over de antwoorden die het geeft en de vragen die het oproept. Een woord van lof tenslotte over de typografische verzorging: óók door lettertype, bladspiegel etc. is het een boek geworden dat men graag ter hand neemt.

T. T. ten Have

P.S. Met opzet heb ik Van Praag's bespreking in Rekenschap (maart 1959) ongelezen gelaten, tot ik mijn eigen bespreking had neergeschreven. Ik heb haar nu gelezen en bemerkt, dat wij wel heel verschillende accenten hebben gelegd, ook dat wij elkaars bespreking zeker niet voor elkaars rekening zouden willen nemen, maar toch ook dat wij op verschillende punten overeenstemmen in onze waardering en onze kritiek. Wat dit laatste betreft: op enkele punten waar ik het bij vragen heb gelaten – over de aangeboren onveranderlijke gezindheid en over de verhouding tussen wil en gezindheid – gaat Van Praag dieper in en geeft hij zijn eigen opvatting. Deze staat, als ik het goed zie, dicht bij de mijne en hier zijn we dus eensgezind in onze kritiek; het blijkt dat wij in deze zaken in minder contrastrijke beelden denken dan Van der Wal.

Vervolg van pag. 3

het hiernamaals met zijn eeuwige gelukzaligheid en boosaardige kwellingen” en zich nu achteraf er rekenschap van geeft, hoe „een min of meer onverschillige houding jegens het leven” plaats gemaakt heeft voor „een ernstig streven naar een groter verantwoordelijkheidsgevoel en plichtsbesef jegens alle schepselen en een veel sterker confronteren met zijn geweten in alle handelingen welke hij verrichtte of naliet”. Ver uiteen ligt ook het getuigenis van Alfred Kossmann, die zichzelf rekent tot de mensen, „die zich aan de maatschappij aanpassen zonder dat theoretisch te kunnen rechtvaardigen,” zijn eigen moraal karakteriseert als een „van intellectueel en maatschappelijk fatsoen”, zijn ideaal als „een wereld van redelijkheid” (maar, voegt hij er aan toe, dat ideaal is „een erfenis, geen verworvenheid”) en dat van de marxist Ger Harmen, die verklaart, dat hij „door zijn geweten niet geattenteerd wordt op eigen zondigheid of slechtheid”. Wat hem kwelt is het besef, dat miljoenen mensen lijden door gebrek, honger, dwang en vernedering, zodat hij „zijn geestelijke rust niet hervinden kan dan door deelname aan de revolutionaire beweging,... die zich de aardse verlossing der mensheid uit nood en verdrukking... ten doel stelt,” waarbij hij dan

uitdrukkelijk vaststelt, dat niet alle middelen het doel heiligen.

Een merkwaardige bijdrage, die het verdient apart bekeken te worden is die van Jan Wisse. De schrijver is in zoverre van de opdracht afgeweken, dat hij zich niet beperkt heeft tot (zie de vraag) de buitenkerkelijke omgeving, maar dat hij zijn „tamelijk veelzijdig samengestelde omgeving in haar geheel onder de loep heeft genomen”. Opzettelijk, hij protesteert tegen de vraag, die „een grens inhoudt tussen katholieken, niet-katholieken en buitenkerkelijken”, waar het gaat om het gevoel „fout” te zijn. Zulk een grens, zegt hij, „wordt naar mijn ervaring uitsluitend bepaald door de mate, waarin de mens zijn mens-zijn bewust ervaart, aanvaardt en beleeft”. Deze grens heeft niets gemeen met die, welke in de vraag wordt ondersteld. „Ook in de normen voor het mens-zijn bemerk ik, althans in mijn omgeving, onder de bewust-levendenden ternauwernood onderscheid tussen gelovigen en ongelovigen. In vele gesprekken... bleek, dat normbesef bijna steeds wordt bepaald, waar het eigen leven betreft, door de verplichtingen, die de meegekregen capaciteiten met zich meebrengen, en waar het de omgang met anderen betreft, door het respect voor de medemens”.

En de anderen, die hun mens-zijn minder of helemaal niet bewust ervaren? Zij richten zich, voorzover gelovig naar „wat de pastoor of de dominee ervan zegt” en voorzover „niet-gelovig” naar „wat de buurman ervan zegt” en bovendien beide „naar wat strafbaar is”, „een façade-moraal: als er naar buiten niets fout blijkt, wordt er innerlijk stellig niets als fout ervaren”. Duidelijke verschillen, die met de geloofsovertuiging te maken hebben ziet de schrijver eerst bij de vraag hoe bevrijdt men zich van schuldgevoel.

In deze bijdrage zullen de lezers een typisch humanistisch geluid gehoord hebben. Zij was mij een welkome aanvulling van mijn eigen betoog in het openingsartikel, waarin ik theologisch belaste woorden vermeden heb en getracht heb te vertellen, hoe ik het menselijk tekort ervaar, wat er in mij zich afspeelt, als ik een uit zedelijk oogpunt belangrijke beslissing neem en wat schuldgevoel en berouw wel en wat zij niet voor mij kunnen betekenen, een en ander zo, dat elke levensbeschouwelijke schematisering achterwege bleef.

In het volgend nummer van „Mens en Wereld” krijgen allereerst de katholieke schrijvers het woord.

D. H. Prins

Zomerschool van Socrates

Ruim veertig deelnemers waren dit jaar in de Internationale School voor Wijsbegeerte in Amersfoort vijf dagen bijeen, met het vaste voornemen er eens „uit” te zijn. Elk jaar lukt dat wonderwel, mede dank zij de prachtige omgeving en goede verzorging, terwijl dit keer de Italiaanse zomer er voor zorgde, dat de zonne-aanbidders ook aan hun trekken kwamen. Dat ook de straaljagers van Soesterberg hierdoor tot activiteit geprikkeld werden, heeft men maar op de koop toe genomen.

Maandag tegen vijf uur kwamen de gasten geleidelijk binnen, om, met een kopje thee tegen het stof, kennis te maken en oude bekenden te begroeten. Ze werden opgewacht door mevrouw Van Eck en de heer Colpa, die met de leiding belast waren en die er voor zorgden, dat iedereen zich spoedig thuis voelde. 's Avonds heeft prof. L. van der Wal ons verrast en geboeid door het voordragen van zijn toneelstuk „Het werpen van de teerling”, waarnaar we, om met Colpa te spreken, in ademloze spanning hebben geluisterd.

Op dinsdag zijn we aan ons eigenlijke programma begonnen. De inleiding van prof. Van der Wal, aangekondigd onder de duistere titel „Tussen kat en kater”, behandelde het vraagstuk der zedelijke waardering, en gaf ruimschoots stof voor een levendige discussie. Van een bespreking in discussiegroepjes kwam die dag weinig terecht; hoewel er een aantal ijverige lieden waren die daar de middag aan hebben besteed, gaven de meesten er de voorkeur aan om een fikse wandeling te maken of een bezoek te brengen aan het feestvierende Amersfoort, dat onverdroten bezig was zich over zijn 700-jarig bestaan te verheugen. Een voordeel van deze dagindeling was, dat de nabespreking des avonds een zeer levendig karakter droeg en aantoonde dat Van der Wal ook hier zijn mannetje en vrouwje terdege stond.

Geschiedenisles

De volgende dag was het prof. Stuiveling, die op zijn bekende vlotte wijze sprak over „Menselijke vermogens en openbaringsgeloof”. We kregen een uitvoerige geschiedenisles, waarin de ontwikkeling geschetst werd van ons geestesleven, dat volgens de inleider in de tradities van Israël en Hellas wortelt. Bijzonder boeiend was de beschrijving, hoe het christendom tracht de door de wetenschap verkregen inzichten te verwerken. Als humanist bepleitte Stuiveling een open kijk op het wereldbeeld, waarbij men dient te aanvaarden dat op tal van vragen geen antwoord te geven valt. In vier groepen hebben we zijn betoog nog eens doorgenomen en in stukjes gehakt, wat tot gevolg had dat we bij de beantwoording van de gerezen vragen verrast

werden met een nog briljanter toespraak dan 's morgens, waarin op alle vragen een antwoord kwam en nieuwe voorbeelden ter verduidelijking werden aangevoerd. Het was een staaltje van taalbeheersing, waarvan we allen zeer diep onder de indruk waren.

Op een geheel andere wijze sprak op donderdag de heer Kruyswijk over „Verdraagzaamheid”. Hij verduidelijkte zijn bedoeling door het schetsen van een schema op een plotseling opgedoken schoolbord, en mede daardoor bleek aan het vraagstuk van de verdraagzaamheid meer vast te zitten dan we in onze vakantiestemming meenden. Ook in de onderlinge discussies bleek dat er nogal wat knuppels in het vredige hoenderhok waren geworpen, zodat we bij de beantwoording ook konden genieten van een zeer levendig geheel. Ongetwijfeld is Kruyswijk er in geslaagd zijn gehoor te laten meedenken, ook al doordat hij ons de vraag heeft voorgelegd in hoeverre de geest van het Verbond al of niet universeel menselijk genoeg is om aan verdraagzaamheid toe te komen. Het is duidelijk dat dit in een zo gemengd gezelschap de tongen heeft losgemaakt.

Over Vrijheid

Vrijdag hadden we de heer Bouma in ons midden, die over „Vrijheid” sprak. Hij benaderde het begrip van de filosofische kant en toonde zich een vereerder van Spinoza. Desondanks slaagde hij erin de aktualiteit van het begrip vrijheid volledig aan te tonen, terwijl daarbij het vraagstuk van de vrije wil en het determinisme eveneens uitvoerig werden besproken. Ook zijn toespraak gaf voldoende stof voor de discussiegroepen en de nabespreking, die deze keer 's middags werd gehouden, omdat we de avond voor lichtzinniger dingen wilden gebruiken. Ook de verdraagzaamheid kwam ter sprake en daarbij heeft uw verslaggever het betreurd, dat de heer Kruyswijk niet aanwezig was, om ook nog een duit in het zakje te doen.

Wordt anders de vrijdagavond gebruikt om een bonte avond te houden, deze keer hebben we met de heer Ruitenberg als gids, de verlichting van het jubilerende Amersfoort bewonderd en geluisterd naar het klank- en lichtspel in de oude omgeving van de Muurhuizen. Het was een stijlvolle afsluiting van deze zeer geslaagde zomerschool, die overigens pas op zaterdagmorgen zijn definitieve einde vond. De gewoonte getrouw heeft de leider van de school, de heer Colpa in een bezinningstoespraak het geheel nog eens de revue laten passeren en de betekenis van het humanisme voor ieder persoonlijk duidelijk onderstreept. Gemeten naar de offervaardigheid meende hij enige twijfel

niet te kunnen onderdrukken of we daarvan allemaal wel ten volle overtuigd zijn. Enkele aanwezigen hebben nog iets voorgedragen en mevrouw Van den Noordaa heeft enige dansen laten zien. De laatste had ook kans gezien om een groot deel van de deelnemers er toe te krijgen onder haar leiding de voorafgaande dagen ochtendgymnastiek te beoefenen.

Goed besluit

Een laatste maaltijd, waarbij de heer Krop als oudste van het gezelschap de dank van allen heeft vertolkt voor de goede zorgen van mevrouw Van Eck en de uitstekende en geestige leiding van de heer Colpa, die beiden een boekon kregen. Lof ook voor het personeel, dat op zo uitstekende wijze voor ons materieel welzijn heeft gezorgd. En om te bewijzen, dat we toch wel iets voor onze overtuiging over hebben, heeft de heer Ruitenberg als voorzitter van de Stichting Praktisch Humanisme ons opgewekt het werk van de geestelijke verzorging te steunen, hetgeen de voor dit kleine gezelschap niet onaardige som van f 112,67 opleverde. En daarmee kwam het einde van de jaarlijkse zomerschool, die iedereen tevreden heeft gesteld, en bij velen het vaste voornemen heeft gewekt volgend jaar weer van de partij te zijn. Misschien dat men dan intussen ook de methode zal hebben ontdekt, wat jongeren aan te trekken, die deze keer wel heel erg ontbraken.

Th. P.

Juninummer Rekenschap

Het in juni verschenen nummer van Rekenschap, het driemaandelijks tijdschrift van de Humanistische Stichting Socrates, bevat een bijdrage van prof. J. P. Mazure waarin hij het opneemt voor de door prof. L. van der Wal in zijn boek „Problemen der zedelijke waardering” aangevochten stelling dat de ethiek nauw verbonden is met het nut van het algemeen.

Pierre H. Dubois besluit zijn in het vorig nummer begonnen artikel „Ontdekking van Georges Simenon” met een analyse van enkele van diens romans om duidelijk te maken dat deze auteur het thema van de antieke tragedie (de mens tegenover zijn lot) tracht te hervinden.

Tom Eekman geeft niet alleen boeiende indrukken van zijn verblijf in Rusland waar hij verleden jaar het internationale congres van slavisten bezocht, maar zorgde ook voor de vertaling van een artikel dat de Russische cultuurhistoricus M. P. Aleksejew schreef ten betooge dat de Russische cultuur in de 16e en 17e eeuw meer invloed van renaissance en humanisme heeft ondergaan dan doorgaans wordt aangenomen. Meer nog over Rusland: J. Koopman geeft in verkorte vorm een aantal gebeurtenissen weer zoals Klaus Mehnert die in zijn boek „Der Sowjetmensch” beschreef.

Steunfonds Praktisch Humanisme

In 1958 vroegen drie duizend buitenkerkelijken hulp in hun geestelijke moeilijkheden aan een geestelijk raadsman of ziekenbezoeker van het Humanistisch Verbond.

Dit werk kost geld. – Het Steunfonds wil daarvoor zorgen en kan dat, mits het ook op Uw steun mag rekenen.

Postrekening 14632, Hollandsche Bank-Unie N.V., Den Haag, t.g.v. Steunfonds Praktisch Humanisme

IK denk er ZO over

Problematiek van de krankzinnigenwet

Het verheugt mij dat de heer van Nijnatten verder ingegaan is op de kwesties omtrent de krankzinnigenwet en haar toepassing. Deze materie is inderdaad te ingewikkeld dan dat het mogelijk is haar in een kort artikel geheel te behandelen. Ook nu zal ik dat niet doen. Toch iets over de algemene problematiek die ons in Mens en Wereld in haar algemeenheid kan interesseren. Een goede wetgeving op dit terrein zal moeten beantwoorden aan verschillende eisen.

1. geesteszieken zullen verpleegd moeten worden in inrichtingen, die meer dan welk ander ziekenhuis ook open staan voor zowel medische als juridische controle en toezicht: zonder uitgebreide en deskundige controle dreigen dezelfde gevaren, die men momenteel in de z.g. rusthuizen aan het ontdekken is en die ons medici reeds lang bekend waren (sinds jaar en dag heeft de psychiater zich reeds boos gemaakt over de ontduikingen van de wet, die in vele rusthuizen regelmatig geschieden, waar geesteszieken niet alleen van hun vrijheid beroofd worden, maar daarenboven vaak slecht behandeld worden. De publieke opinie, die zich zo boos maakt over een sporadische vergissing in een officiële inrichting, die ik niet goed wil praten, heeft zich echter nooit druk willen maken over de dagelijkse vrijheidsberoving en mishandeling in de „stille knippen“!).

2. een goede wetgeving beoogt de maatschappij te beschermen tegen de gevolgen van krankzinnigheid. Zij moet dit snel en efficiënt kunnen doen.

3. zij zal een vlotte en goede behandeling van geesteszieken moeten bevorderen. Onze samenleving wordt bedreigd door een steeds groter wordend aantal krankzinnigen. Welaan, de maatschappij zal zich er op dienen te bezinnen deze mensen te behandelen en op te vangen. Daarenboven zullen deze mede-mensen „als mens“ zonder discriminatie behandeld moeten worden, niet als halve misdadigers, maar als zieken.

4. daar geestesziekte een zo diepgaande stoornis in denken en oordeel tot gevolg heeft dat de zieke niet meer in staat is zelf te doen wat goed voor hem is, zal menigmaal beperking van zijn vrijheid dienen te worden opgelegd. Hier verlaten wij het medische vlak en zal de maatschappij zich met de geesteszieke dienen te bemoeien. Dat zijn de Burgemeesters, de Officiëren van Justitie, de Kantonrechters en Rechtbanken. Ook de Inspecteurs van het Staatstoezicht op de Krankzinnigenverpleging hebben de taak als ambtenaren van de overheid dit motief te hanteren.

Voldoet wetgeving?

De vraag rijst of onze wetgeving de hier gestelde eisen in voldoende mate tot hun recht doet komen. Onze wet is inderdaad vrij oud en is o.a. uitgebouwd met de invoering van de z.g. aangewezen afdeling, ook wel open afdeling genoemd. De bedoeling van de wetgever was daarbij het sterk juridische karakter (motief 4) van de wet te temperen, en de zieke het etiket „krankzinnig-verklaard“ te besparen (motief 3). Dit bracht zonder twijfel een verslapping mee

van de controle op de vrijheidsberoving: in de aangewezen afdelingen komt de Officier van Justitie niet regelmatig. De misbruiken, eventueel gebruiken waar Dr. Jelgersma op wees, wijzen inderdaad op een soort uitholling van de wet.

Toch was de bedoeling van de wetgever hier inderdaad op gericht en niet zonder goede argumenten, want geesteszieken zijn zieken, zoals andere zieken en in de juridische discriminatie school stuitende onmenselijkheid. Zover mij bekend is zijn er ook weinig mensen, die dit instituut af zouden willen schaffen. Ook in de voorstellen voor een nieuwe wetgeving op dit gebied probeert men de juridische bemoeiingen met de krankzinnigen te verkleinen en het medische karakter van deze verpleging te onderstrepen.

Wat dan wel? Hierop is in het kort geen antwoord te geven, maar vooralsnog vraag ik mij af of de huidige wet niet ruimte genoeg geeft voor een betere toepassing. Kan met behoud van het medische karakter van deze verpleging de juridische controle niet op efficiënter wijze tot zijn recht gebracht worden? Maken de Officiëren van Justitie voldoende gebruik van de hen geboden gelegenheid tot controle, doen de Inspecteurs op het Staatstoezicht op de krankzinnigen op dit terrein genoeg, zijn de burgemeesters zich wel bewust van de verantwoordelijkheid, die op hen rust bij de hantering van de in-bewaringstelling? Ik heb persoonlijk de indruk dat daar nog wel eens iets aan ontbreekt. Ook neemt de arts veelal een té hoogmoedige houding aan alsof hij Onze Lieve Heer zelf is en alles kan regelen, terwijl het ontnemen van vrijheid toch een typisch on-medische taak is.

Misverstand dreigt

Tenslotte wil ik er op wijzen dat er over de in-bewaringstelling in de gehouden discussies een misverstand dreigt in te sluipen, dat ook in het relaas van de heer Nijnatten te vinden is. Het lijkt daarin n.l. alsof de enige bedoeling van de in-bewaringstelling is een overgang naar een machtiging-verpleging te bewerkstelligen. De Officier van Justitie kan, of moet (dit laatste lijkt niet plausibel) na afloop van de in-bewaringstelling opname in een gesticht requiren, welke door de Kantonrechter verleend wordt. In talrijke gevallen echter vindt ontslag binnen de termijnen van drie weken plaats omdat patiënt weliswaar ziek was bij binnenkomst in de inrichting, doch na korte tijd of geheel hersteld is (met de moderne middelen vindt dit herhaaldelijk plaats), of zover verbeterd dat hij weliswaar nog ziek is, maar niet meer in die mate dat een gedwongen verpleging nodig geacht wordt.

Het is de vreugdegevende taak van de psychiater alles op alles te zetten om een zo snel mogelijk herstel te bevorderen. Toen de z.g. open afdelingen nog niet bestonden werd alle acute psychiatrie op deze wijze opgevangen. Als men bedenkt dat de cijfers uitwijzen dat een zeer groot percentage van de in een kliniek of open afdeling opgenomen patiënten binnen de maand weer naar huis kunnen gaan, is het duidelijk dat de psychiater graag gebruik van de open afdeling wil maken om zodoende de zieke

de opname met de sterke hand der inbewaringstelling te besparen... tot hij ontdekt dat nu motief 4 aan de orde komt en men hem er op aan kijkt dat hij mensen nodeloos tegen hun zin vasthoudt.

Zo juist als het bezwaar tegen de juridische kanten van de z.g. open afdeling ook moge zijn, zou men in dit opzicht werkelijk terug willen vallen in de oude toestand, toen iedere grijsaard, die in zijn hemd de straat op liep „omdat de school zo begint“, met een machtiging of een in-bewaringstelling werd opgenomen? Hoe het publiek daarover denkt weet ik niet, want één querulant heeft misschien meer gehoor dan duizenden zieken en familieleden van zieken, wier belangen veilig zijn in klinieken, sanatoria en open afdelingen.

Dr. V. W. D. Schenk

Cursussen Internationale School voor Wijsbegeerte

Op de cursus die van dinsdag 18 tot vrijdag 22 augustus in de Internationale School voor Wijsbegeerte wordt gehouden treedt dr. A. Saalborn als spreker op. Het onderwerp is: „Stromingen in de Russische letterkunde voor en sedert de Russische revolutie van 1917. Van Poesjkin tot heden.”

Van maandag 24 tot en met vrijdag 28 augustus wordt er een cursus gehouden over het onderwerp „Mens en medemens” met als spreker prof. mr. dr. C. A. van Peursen.

Lezingen voor de radio

9 augustus, 9.45 uur (VARA): mevr. A. Treurniet-Wiersma over „Ik heb geen mens meer”;

16 augustus, 9.45 uur (VARA): dr. A. L. Constandse over „Wat is waarheid?”.

23 augustus, 9.45 uur (VARA): Ron de la Rie over „Een kans op een huis”;

30 augustus, 9.45 uur (VARA): P. N. Kruyswijk over „Tussen God en niets”;

6 september, 9.45 uur (VARA): Th. W. Polet over „De gaande man”.

U kunt zich op de wekelijks verschijnende teksten van de lezingen abonneren door overschrijving van f 4,- per jaar op giro no. 58 t.n.v. de Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Voor leden van de luisterkring f 3,- per jaar. Losse nummers f 0,25.

Mens en Wereld

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: P. W. van der Vliet

Redactiesecretaris:

H. P. Danz, Schieweg 87c, Rotterdam 4, telefoon 80641

Administratie, abonnementen en advertenties:

Oudegracht 152, Utrecht,

telefoon 10163; postgiro 304960 t.n.v.

Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Kleine advertenties f 0,20 per woord

Abonnementsprijs voor leden van het Humanistisch Verbond f 5,- per jaar, voor niet-leden f 7,50, buitenland f 8,-; losse nummers f 0,30.

Betrouwbare eerlijke man zoekt prettig gezellig thuis bij alleenwonende vrouw, leeftijd 55 jaar, om samen harmonisch geheel op te bouwen in Amsterdam. Brieven onder nr. augustus 1 bur. van dit blad.

Heer, 57 jaar, zelfst., fin. onafh., jeugdig, vitaal, eigen bedrijf en huis te Rotterdam, wenst kennism. met jongere, innerlijk beschaafde dame. Br. onder nr. augustus 2 bureau van dit blad.

Dame v. middelb. leeftijd, mild en ruimdenkend, eigen bungalow bew. in bosr. omg., in bez. v. auto, zoekt contact, liefst met echtp. of kl. gezin, event. met heer of dame, die als zij verlangen naar hechte, ware, warme vriendschap, om na kennism. in samenwoning of ander contact, elk. leven mooier en prettiger te maken. Br. onder nr. augustus 3 bureau van dit blad.

Jonge vrouw, alg. ontw., liefhebster natuur en muziek, huiselijk, zou graag in kennis komen met weduwnaar (liefst met kinderen) om samen een gelukkig, harmonisch gezin te vormen. Leeftijd 45-55 jaar. Br. onder nr. augustus 4 bureau van dit blad.

Wed., hoofdamtenaar, uit goed milieu, gez., opgew., slanke aard. verschijning, goede huisvrouw, humaniste, gezellige flat in Breda bew., wil graag oudere heer uit dezelfde kring als paying guest verzorgen. Iemand die zich ook eenzaam voelt. Brieven onder nr. augustus 5 bureau van dit blad.

HUMANISTISCHE LUISTERKRING „HET WOORD VAN DE WEEK”

De nieuwe omroepwet geeft het Humanistisch Verbond geen eigen zendtijd zoals de kerken die hebben.

Dit moet voorkomen worden!

Helpt hieraan mede door u aan te sluiten bij de Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Contributie f 1,- per jaar.

Aanmeldingen door middel van: storting of overschrijving van f 1,- op girorekening 58 t.n.v. Hum. Luisterkring „Het Woord van de Week” of per briefkaart of aanmeldingsformulier met f 1,- extra porto.

DOE HET TERSTOND!

INDEX-BENADERINGS-POLIS

Inlichtingen omtrent deze nieuwe vorm van levensverzekering, gebaseerd op kosten van levensonderhoud, worden verstrekt door de erkende Assurantietussenpersonen en de

N.V. Levensverzekering-Mij „AURORA”

Opgericht 1887

HERENGRACHT 62 - AMSTERDAM

REKENSCHAP

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT voor wetenschap en cultuur, wil een blad zijn voor de verdieping van de humanistische overtuiging

Redactie: Prof. Dr. H. Freudenthal, F. P. Huygens, Dr. B. W. Schaper, Prof. Dr. G. Stuiveling en Prof. Dr. Libbe van der Wal.

Abonnementsprijs: f 7.50 per jaar (voor donateurs en contribuanten van Socrates en voor studenten f 6.— per jaar).

Het abonnement kan ieder kwartaal ingaan.

Gratis proefnummers kunt u aanvragen bij het secretariaat van:

**HUMANISTISCHE STICHTING
SOCRATES**
Oudegracht 152, Utrecht

VREDESACTIE

Radicaal Pacifistisch Maandblad

onder redactie van Dr. W. J. JONG en H. KUYSTEN

Administratie-adres: Postbus 246, Rotterdam

Postgiro 445129 • Abonnementsprijs f 5,— per jaar

Niet alleen de kerkelijken hebben hun wezenverzorging

De Weezenkas

Vereniging tot opvoeding en verzorging op humanistische grondslag

neemt op zich de verzorging van de wezen der buitenkerkelijken

Sluit U daarom aan bij deze vereniging

Inlichtingen omtrent lidmaatschap bij de Secretaris J. de Leeuw, Herengracht 62, Amsterdam-C.

GEESTELIJKE VRIJHEID

houdt ook in:

VRIJE KEUZE

tussen

CREMEREN en BEGRAVEN

Wilt U meer weten over CREMATIE en wat daarmee samenhangt, wendt U dan tot de

VERENIGING VOOR FACULTATIEVE CREMATIE
Riouwstraat 186 — 's-Gravenhage